

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЙОГО РОЛЬ У РЕІНТЕГРАЦІЇ ДОНБАСУ

Резюме

Одним із сучасних інструментів взаємодії влади, бізнесу і громади є соціальне підприємництво, тобто реалізація соціально інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем. Актуальність розвитку соціального підприємництва в Україні посилюється в контексті завдань реінтеграції Донбасу, оскільки воєнний конфлікт супроводжується численними економічними проблемами, а державних коштів на відновлення інфраструктури та соціальні заходи недостатньо. За цих умов соціальне підприємництво може створювати сприятливе бізнес-середовище, підтримувати активну громадську позицію його учасників, інновації, суспільну солідарність, що забезпечить більш ефективний вихід з кризи.

На даний час соціальне підприємництво в Україні не має достатньої підтримки з боку держави та мало знайоме суспільству, тому держава має створити законодавчі, організаційні та фінансові інструменти розвитку соціального підприємництва, а місцева влада – всіляко сприяти його впровадженню в суспільне життя на рівні регіонів, міст та громад. Значним ресурсом для соціальних підприємців на Донбасі можуть стати вразливі категорії населення та переміщені заклади вищої освіти, а кошти від проведення підприємницької діяльності можуть забезпечити фінансування багатьох соціальних проблем, на які не вистачає ресурсів держави та донорів.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЙОГО РОЛЬ У РЕІНТЕГРАЦІЇ ДОНБАСУ

На даному етапі розвитку України украї важливою є соціальна стабільність суспільства, яка досягається у результаті ефективної та системної взаємодії влади, бізнесу і громади. Одним із доведених світовою практикою сучасних інструментів такої взаємодії є **соціальне підприємництво, тобто реалізація соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем.**

Довідково: За визначенням, *соціальне підприємництво* – це підприємницька діяльність, що характеризується такими основними ознаками:

- соціальний вплив, тобто цільова спрямованість на вирішення/пом'якшення існуючих соціальних проблем для досягнення стійких позитивних соціальних результатів;
- інноваційність завдяки застосуванню нових, унікальних підходів, що дозволяють збільшити соціальний вплив;
- самоокупність і фінансова стійкість, а саме здатність соціального підприємства вирішувати соціальні проблеми доти, доки це необхідно, і за рахунок доходів, отримуваних від власної діяльності;
- масштабованість і розмір тиражу і, як результат, збільшення масштабу діяльності соціального підприємства (на національному та міжнародному рівні);
- підприємницький підхід – здатність соціального підприємця бачити «провали ринку», знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, які здійснюють довгостроковий позитивний вплив на суспільство.

Головне, що відрізняє соціального підприємця від бізнес-підприємців і навіть від соціально відповідального бізнесмена – це соціальна місія. Проте, на відміну від звичайної благодійності, соціальні підприємства – це сталі бізнесові механізми, які мають набагато більший вплив на існуючі проблеми та дозволяють ефективніше розподіляти фінансові ресурси. Разом з цим, отримання прибутку, створення багатства хоча і є частиною бізнес-моделі, проте – лише засіб для досягнення соціальної мети, а не самоціль¹. Соціальні підприємці прагнуть створити умови для сталого поліпшення життя, забезпечують розвиток та посилення соціального впливу у суспільстві. Таким

¹Смаль В., Кокоть В. Посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво» Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2017.

чином, **соціальне підприємництво є якісно новим видом діяльності, що поєднує підприємницьке новаторство та соціальну спрямованість з метою вирішення певної соціальної проблеми.**

Досвід розвитку соціального підприємництва в інших країнах наведено у Додатку 1.

Актуальність завдань розвитку соціального підприємництва в Україні посилюється як в контексті впровадження реформи децентралізації, так і в контексті реінтеграції Донбасу. Новостворені територіальні громади потребують нових інструментів вирішення існуючих соціально-економічних проблем та механізмів їх фінансування, а соціальне підприємництво задовольняє обидві ці вимоги. Адже, з одного боку, воно забезпечує соціальний розвиток громад через впровадження та розвиток соціальних послуг, поліпшення соціальної інфраструктури, підтримку соціально вразливих категорій населення, створення робочих місць, залучення членів громади до суспільно корисної діяльності. З іншого боку, воно є одним із шляхів зміцнення фінансової основи територіальних громад, **адже соціальні підприємства не лише сплачують податки, але й значну частину своїх прибутків спрямовують на вирішення соціальних проблем².**

Особливого значення соціальне підприємництво набуває в контексті завдань реінтеграції Донбасу. Для стабільності регіону життєво необхідною стає підтримка у сфері відновлення і розвитку з боку всіх можливих інституцій. Саме тут можуть допомогти **соціальні підприємства, які покликані задовольнити ті потреби членів громади, які не може задовольнити державний сектор, а приватний – ігнорує.** Соціальне підприємництво сприяє створенню сприятливого бізнес-середовища, підтриманню активної громадської позиції, інновацій, суспільної солідарності, що створює передумови для більш ефективного виходу з кризи³.

²Кіресва О.Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - [www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf). – Загол. з екр. – Мова укр.

³Сотула О.В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу:file:///Users/macbook/Desktop/efek_2013_4_72.pdf

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

В Україні перші спроби впровадження соціального підприємництва відбулись на початку 2000-х років. Саме з 2004 року словосполучення «соціальне підприємництво» увійшло до українського лексикону після проведення серії тренінгів з експертами США щодо створення соціальних підприємств громадськими організаціями.

Довідково: За період з 2004 по 2007 роки програмою USAN було підтримано грантами 28 проектів створення соціальних підприємств на території України. У 2010 році за ініціативи Британської Ради в Україні створений Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні», до якого увійшли Фонд «Східна Європа», Міжнародний фонд «Відродження», комерційний банк «Ерстебанк» та міжнародна аудиторська компанія «PWC». У 2013-2016 роках міжнародними організаціями і фондами було проведено десятки тренінгів на тему соціального підприємництва, видано перший та другий «Каталог соціальних підприємств України (у 2013 та 2017 рр), проведено I та II Всеукраїнський Форум соціальних підприємців (березень 2013 р. та листопад 2016 р.). У 2016 році курс «Соціальне підприємництво» був вперше проведений у Львівській бізнес-школі Українського католицького університету та, як вибірково, запроваджений у бакалаврській програмі Школи соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська Академія»⁴.

На даний час соціальне підприємництво не є достатньо розвиненим видом діяльності в Україні. Однією з причин такої ситуації є недостатній рівень знань як у громадському, так і в державному та бізнес-секторах про сутність соціального підприємства, його відмінність від інших форм підприємництва, роль у розвитку суспільства і місцевої громади. Крім того, в Україні не існує законодавчо затверджених понять «соціальне підприємництво», «соціальне підприємство», «підприємства соціальної економіки». Як результат, діяльність соціальних підприємств регулюється чинними законами, що стосуються існуючих організаційних форм діяльності підприємств чи організацій, тому **часто соціальні підприємництва не відрізняють від благодійних установ, а також від підприємництва у класичному його розумінні, хоча вони являють собою діяльність, що**

⁴Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

пов'язана саме із виробництвом суспільно значущого продукту або послуги⁵.

У результаті відсутності законодавчого врегулювання в Україні також відсутні офіційні статистичні дані щодо кількості соціальних підприємств та обсягів їх підприємницької діяльності. Виданий в рамках грантового проекту «Соціальні підприємства в Україні» у 2017 р. другий «Каталог соціальних підприємств» налічує їх 150, перший Каталог у 2013 році налічував лише 46 соціальних підприємств⁶. На думку менеджера програми соціального інвестування Western NIS Enterprise Fund Василя Назарука, реальна цифра може сягати тисячі⁷.

За даними дослідників, на даний час в країні існують та застосовуються три основні форми соціального підприємництва⁸:

- некомерційні організації, що займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;
- некомерційні організації, які відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;
- підприємства для людей з обмеженими можливостями: компанія звільняється від сплати податку на прибуток, якщо понад 50 % її співробітників – громадяни з обмеженими можливостями.

Головними суб'єктами вітчизняних соціальних підприємств є: громадська організація + фізична особа-підприємець – 28 % підприємств, громадська організація – 26 %, фізична особа-підприємець – 15 %, ТОВ – 13 %, підприємство як об'єднання громадян – 13 %, благодійний фонд – 2,5 % та приватні підприємства – 2,5 %⁹.

⁵Шаульська Л.В.,Кабаченко Г.С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці- Економіка і організація управління № 2 (22), 2016 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/viewFile/4823/4854>

⁶Каталог соціальних підприємств України 2016-2017рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B5k4OK2hVgtAOWhGV1RjcW8zZlk/view>

⁷Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html

⁸Горішна Н.М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка, соціальна робота». – 2016. – випуск 2 (39). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///users/macbook/desktop/nvuuped_2016_2_16.pdf

⁹Галушка З.І.Роль соціального підприємництва у забезпеченні розвитку громад // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції«Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід», КНЕУ, 18 травня 2018 року, ст.182-185

Згідно дослідження фонду «Євразія», близько 30 % українських соціальних підприємств є бізнес-організаціями, 60 % – неприбуткові організації і приблизно 10 % є поєднаннями неприбуткової організації і підприємства. Існують і певні регіональні особливості вибору організаційно-правової форми СП: зокрема, для Донбасу – це підприємство-об'єднання громадян, для Житомирської області – неприбуткова організація, кооператив, підприємство об'єднання громадян та приватне підприємство, для АР Крим (в період до окупації) – громадське профспілкове об'єднання, кооператив, приватне підприємство та неприбуткова організація¹⁰. Одним із факторів вибору тієї чи іншої організаційно-правової форми в Україні є податкове законодавство, яке, враховуючи специфіку таких підприємств, часто обумовлює зазначені вище їх організаційно-правові форми.

Довідково: Діяльність вітчизняних соціальних підприємств зосереджена переважно у сфері послуг – майже 67 % підприємств (освіта, спорт, туризм тощо - здебільшого така діяльність не потребує значних фінансових інвестицій при започаткуванні); поєднання виробництва і надання послуг здійснюють 26 % підприємств (психологічна допомога на виробництві, виробництво сувенірної продукції, професійно-технічна освіта, підготовка водіїв транспортних засобів, надання соціальної допомоги для осіб похилого віку та інвалідів). Виробничою діяльністю займаються лише 7 % підприємств (сфера харчування, поліграфія, сільське господарство)¹¹. Стосовно напрямків діяльності, більшість соціальних підприємств (майже 60 %) орієнтована на підвищення якості життя представників вразливих груп населення (людей з інвалідністю, ВПО, жінок, молоді та ін.), розвиток місцевої громади та зміну свідомості її членів та формування здорового способу життя.

Довідково: Медичний реабілітаційний центр «Здоров'я» з Новоазовська Донецької області надає суттєві знижки на лікування і реабілітацію хворих із малозабезпечених категорій населення¹². Пекарня «Горіховий дім» у Львові направляє 40 % прибутку на соціальні проекти Фонду Горіховий дім, зокрема на утримання Центру інтегральної опіки для жінок, які опинилися у кризових ситуаціях.¹³ Прикладом експериментального проекту соціального бізнесу у Краматорську Донецької області є соціальна крамниця, яка була відкрита на власні кошти двох працівників громадської організації «Інша освіта», і це близько 250 тисяч гривень.¹⁴

¹⁰Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 , стор.144.

¹¹Галушка З.І.Роль соціального підприємництва у забезпеченні розвитку громад // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції«Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід», КНЕУ, 18 травня 2018 року, ст.182-185

¹²Медичний реабілітаційний центр «Здоров'я» та ТОВ «Спектр Плюс» (Новоазовськ, Донецька область)- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/sotsialni-pidpriemstva/katalog/82-medychnyi-reabilitatsiinyi-tsentri-zdorov-ia-ta-tov-spektr-plus-novoazovsk-donetska-oblast>

¹³Долаємо бідність, використовуючи інструменти соціального бізнесу. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://walnut.house/>

¹⁴На Донеччині з'явився перший магазин соціального підприємництва, який виділятиме 80% прибутку на некомерційні проекти. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://business.vchasnoua.com/news/205-na-donechchini-z-yavivysya-pershij-magazin-sotsialnogo-pidpriemstva-yakij-vidilyatime-80-pributku-na-nekomertsiji>

За дослідженнями 2015 року, найбільша частка прибутку СП витрачається на реінвестиції та оплату праці. Серед діючих систем оподаткування найчастіше застосовуваними є загальна система оподаткування, єдиний податок третьої групи та юридичні особи, які мають статус «неприбуткових організацій». Політика розподілу прибутку СП досить різноманітна. На реінвестиції витрачається від 10 % до 100 % прибутку, на соціальні цілі виділяється від 5 % до 100 % тощо¹⁵.

Фінансове забезпечення майже половини з досліджених соціальних підприємств в Україні відбувалося за рахунок їх комерційної діяльності, менше 50 % – за рахунок грантів, 20 % підприємств серед джерел фінансування мали кредити (від 2 % до 62 % від обсягу фінансування), майже 25 % підприємств вказали, що єдиним джерелом фінансування є власні кошти засновників (рис.1).

Рис.1. Джерела фінансування соціальних підприємств України у 2016 році.

Джерело: Гусак Н. Кращий досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження) Доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємців. – Київ, 16.11.2016.

До бар'єрів і обмежень, що перешкоджають розвитку соціального підприємництва в Україні, можна віднести всі обмеження, з якими

¹⁵Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

стикаються і європейські країни та які наведені в комплексному дослідженні Європейської комісії у 2015 році¹⁶. До них відносяться:

- погане розуміння концепції соціального підприємства. Наприклад, у деяких країнах, а в Україні особливо, громадськість пов'язує термін «Соціальне підприємство» з благодійною діяльністю та соціальними послугами, а не з підприємництвом;
- відсутність спеціалізованих послуг з підтримки розвитку соціального бізнесу, таких як інкубатори і програми наставництва;
- недостатнє законодавче супроводження. Хоча 18 європейських країн мають законодавчу базу стосовно соціальних підприємств, відсутність законного визнання в багатьох країнах, в тому числі це стосується і України, ускладнює отримання фінансової підтримки і фіскальних стимулів для соціальних підприємств;
- доступ до ринків та фінансів. Сучасні практики державних закупівель, такі як великі розміри контрактів та попередня кваліфікація, затримки платежів – все це ускладнює соціальним підприємствам можливість ефективно конкурувати на ринках державних закупівель. Крім того, звичайні інвестори і зазвичай кредитори не розуміють подвійні місії та гібридні бізнес-моделі соціальних підприємств. Таким чином, соціальним підприємствам важко отримати доступ до фінансів від типових та додаткових джерел;
- відсутність загальних механізмів для вимірювання впливу. Методологія та практика вимірювання або звітності щодо соціального впливу соціальних підприємств в європейських країнах дуже обмежені, а в Україні взагалі відсутні.

Соціальне підприємництво в Україні достатньо широко підтримується міжнародними фондами і організаціями (див. Додаток 2). **Що стосується підтримки соціальних підприємств з боку держави, то в зв'язку з**

¹⁶Chien-Chung Huang Blair Donner. The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. Research Report #40 March 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf

відсутністю законодавства та чіткого визначення цього виду підприємництва, держава поки що недостатнім чином сприяє його розвитку.

Для прикладу, в Плані заходів із реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року¹⁷ питання розвитку соціального підприємництва відображені недостатнім чином. Лише зазначено, що в рамках цих заходів Мінекономрозвитку спільно з ОДА створять регіональну мережу Центрів підтримки підприємництва, яка має стати ланкою державної інфраструктури підтримки мікро-, малого бізнесу, а також потенційних підприємців, в тому числі з соціально вразливих груп (ветерани АТО, внутрішньо переміщені особи, молодь)¹⁸. На наш погляд, саме ці Центри можуть надавати консультаційну та менторську допомогу і з питань соціального підприємництва. Крім того, поштовх до розвитку може надати ухвалення закону, який би регламентував соціальне підприємництво, і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України вже запланувало розробку проекту такого закону¹⁹.

Що стосується підтримки соціального підприємництва в регіонах України з боку місцевих органів влади, необхідно зазначити, що згідно з проведеними у 2016 році дослідженнями, майже 60 % місцевих органів влади підтримували соціальних підприємців²⁰. Одночасно необхідно відмітити, що не всі підприємства звертаються за допомогою до місцевих органів (рис.3), і однією з причин цього експерти називають те, що часто влада у даному випадку сприймається як ворог, якому протиставляють себе соціальні підприємства, які всупереч усьому вирішують соціальні проблеми²¹.

¹⁷Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. Розпор. КМУ від 10.05.18 №292-р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku>

¹⁸Мінекономрозвитку та ОДА створять мережу Центрів підтримки підприємництва.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozvitku-ta-oda-stvoryat-merezhu-centriv-pidtrimki-pidpriyemnictva>

¹⁹Тулєвська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpriyemnictvo-yeuropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html

²⁰Гусак Н. Крайній досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження) Доповідь на ІІ Всеукраїнському форумі соціальних підприємців. – Київ, 16.11.2016. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pgrgf.com/forum/>

²¹Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

Чи підтримує місцева влада діяльність СП?

- Договори з державними закладами на закупівлю продукції
- Надання приміщення в оренду на пільгових умовах
- Спільна організація заходів
- Пільги в оподаткуванні
- Пільгове користування спортивними залами, басейнами, закладами культури тощо
- Залучення до реалізації місцевих соціальних програм
- Поширення інформації про діяльність СП

Рис.3. Шляхи взаємодії соціальних підприємців та місцевих органів влади.

Джерело: Гусак Н. Крайній досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження) Доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємців. – Київ, 16.11.2016.

У таблиці 1 зображені чинники, що можуть сприяти розвитку соціального підприємництва на рівні регіонів України.

Таблиця 1

Чинники, що сприяють розвитку соціального підприємництва на рівні регіону.

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Інформування населення про соціальне підприємництво	Підвищення кваліфікації персоналу та залучення компетентних фахівців
Спрощення системи оподаткування	Наявний досвід та імідж
Грантова підтримка	Розвиток виробництва
Пільгове кредитування	Розширення матеріально-технічної бази
Підтримка з боку влади	Розширення спектру послуг
Створення мережі соціальних підприємств	Пошук нових клієнтів
	Наявність партнерів та волонтерів

Джерело: Гусак Н. Крайній досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження) Доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємців. – Київ, 16.11.2016.

Загалом, на думку експертів, **ключем до успіху соціального підприємництва в Україні може стати розробка в державі національної стратегії розвитку соціального підприємництва**, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін: підприємців, громадських

організацій, донорських структур і держави²². Важелом розвитку може стати і розробка концепцій стратегії розвитку соціального підприємництва у регіонах країни. Так, у Львівській області така концепція вже розроблена, виділено фінансові ресурси для підтримки соціальних підприємців. На часі створення Львівського ресурсного центру, який займатиметься реалізацією ведення соціального підприємництва у різних інноваційних формах²³.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО НА ДОНБАСІ

На Донбасі найбільше від довоєнної рецесії і нинішнього конфлікту постраждала важка промисловість, яка історично базується на видобутку корисних копалин, металургії та виробництві хімічної продукції. За цих умов саме малі та середні підприємства (МСП) мають стати головним ресурсом для майбутнього відновлення економіки. Проте станом на 2015 рік внаслідок конфлікту обсяги виробництва в секторі МСП впали на 80-90 %²⁴. У 2016 році ділова активність цих підприємств в Донецькій області зменшилася на 49 %, 29 % з них зменшили кількість працівників²⁵, станом на 2017 рік кількість фізичних осіб – підприємців зменшилася майже у 2 рази порівняно з 2015 роком. Наразі значна частина громадян віком до 35 років залишають Донбас.

Разом з цим, у регіоні є передумови для відновлення розвитку підприємницької діяльності, про що свідчить збереження високого рівня інтересу до навчальних програм у сфері підприємництва та розвитку професійних навичок. За опитуваннями програми REACH, 33 % безробітних висловили зацікавленість у тому, щоб розпочати власну справу; серед тих, хто раніше був власником бізнесу, ця цифра сягає 45 %. Більшість респондентів зацікавлені у тому, щоб створити власний бізнес у сфері роздрібної торгівлі,

²²О. В. Сотула, к. е. н., Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1988>

²³Москалюк Н.П. Інноваційні форми соціального підприємництва у забезпеченні інклюзивного розвитку країни// Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції«Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід», КНЕУ, 18 травня 2018 року, с.65-67.

²⁴Європейський союз, Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк. Україна. Оцінка відновлення і розбудови миру, частина 2: Звіти за компонентами, березень 2015 р., с. 54.

²⁵Донбас: Щорічна оцінка ділового клімату 2016 рік - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lev.org.ua/articles/abca2016_Donbas.html

виробництва товарів чи надання послуг. За даними дослідження, 49 % безробітних респондентів бажали б пройти професійне навчання²⁶.

Таким чином, для Донбасу на часі є програми, що дають змогу отримати нові навички у сфері підприємництва, і значну роль у цьому можуть зіграти програми, націлені на популяризацію соціального підприємництва.

Загалом, на наш погляд, соціальне підприємництво на Донбасі може мати розвиток за такими основними категоріями громадян – споживачів їхньої продукції: люди з інвалідністю, безпритульні та безоглядні діти, ветерани АТО, внутрішньо переміщені особи (ВПО) (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика категорій громадян - споживачів продукції, робіт, послуг соціальних підприємств на Донбасі

Категорії громадян	Характеристика категорії	Спектр можливих послуг соціальних підприємств	Роль бізнес-організації, мета співучасті
Люди з інвалідністю	Кількість людей з інвалідністю в Україні на 01.01.2018 складає 2,6 млн осіб, що майже 6 % від загальної кількості населення, в т.ч. на Донбасі – 211 тис.осіб.**	Працевлаштування людей з інвалідністю. У США працюють 29 % громадян, що мають порушення здоров'я, у Великобританії – 40 %, Італії – 55 %, Швеції – 60 %*, Китаї – 80 %. На Донбасі – 4 %**	Фінансування у рамках колективної соціальної відповідальності. Завдяки залученню до праці таких громадян можна отримати як економічні так і соціальні ефекти, зростає їх платоспроможність, вони інтегруються у суспільство, саморозвиваються.
Ветерани АТО	Станом на 27.04.2018 до Єдиного реєстру учасників антитерористичних організацій внесено відомості щодо 329, 4 тис, осіб.	Реабілітація, працевлаштування, перекваліфікація, навчання, психологічна	Фінансування у рамках колективної соціальної відповідальності. Консультування з

²⁶Оцінка ситуації в Донбаському регіоні України. Стратегічні та оперативні рекомендації для підготовки Стратегії USAID зі співробітництва в галузі розвитку на 2017-2022 рр. 24 квітня 2017 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/articles/otsinka-sytuatsiji-v-donbaskomu-rehioni-ukrajiny-stratehichni-ta-operatyvni-rekomendatsiji-dlya-pidgotovky-stratehiji-usaid-zi-spivrobotnytstva-u-haluzi-rozvytku-na-2017-2022-roky/>

		допомога.	юридичних, фінансових питань, навчання.
Внутрішньо-переміщені особи	За даними Міністерства соціальної політики кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні на липень 2018 р. складає 1 млн. 515 тис., в тому числі на Донбасі – 846 тис, або 56%.	Реабілітація, працевлаштування, перекваліфікація, навчання, психологічна допомога.	Фінансування у рамках колективної соціальної відповідальності. Консультування з юридичних, фінансових питань, навчання

*Джерело: за матеріалами «Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін». Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.С., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017, ст.83-84.

**Джерело: Державна служба статистики України.

Стосовно можливостей, які надає розвиток соціального підприємництва для реінтеграції Донбасу, в першу чергу слід вказати на те, що **використання підприємницьких підходів для вирішення соціальних проблем забезпечує усталення тенденцій розвитку господарства на постраждалих територіях та дозволяє заощаджувати кошти державного та місцевого бюджетів для вирішення інших нагальних питань.**

Таким чином, наявність на Донбасі потреби у фінансуванні соціальних проблем, значно більшої кількості, ніж у інших регіонах країни, вразливих категорій громадян та достатня кількість незайнятих трудовою діяльністю професійних кадрів, що висловлюють зацікавленість у створенні власної справи, є сприятливим полем для впровадження соціального підприємництва в цьому регіоні країни.

Так, значним **внутрішнім ресурсом розвитку соціального підприємництва на Донбасі можуть стати ті категорії населення, які найбільше постраждали від конфлікту, тобто біженці та внутрішньо-переміщені особи 56 % з яких проживає на Донбасі²⁷, безробітна молодь.** Наразі пільги, які отримують від держави внутрішньо переміщені особи, ветерани АТО, діти загиблих воїнів та ті, хто отримав інвалідність через війну, не вирішують проблем соціальної адаптації і працевлаштування і, хоча в

²⁷Миграция ВПЛ в Украине: где переселенцев стало больше, а где - меньше (ИНФОГРАФИКА) - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://avdeevka.city/news/view/migratsiya-vpl-v-ukraine-gde-pereselentsev-stalo-bolshe-a-gdemenshe-infografika>

більшості випадків такі люди мають гарні вміння і навички (таланти), підприємці неохоче їх працевлаштовують²⁸.

Для приймаючих громад переселенці здатні виступити потужним ресурсом розвитку соціального підприємництва на Донбасі. Переміщені особи часто більш зацікавлені у модернізації виробництва, сфери послуг, (носіями нових ідей зазвичай є переселенці), проявляють готовність до експериментів у царині споживчих практик (запровадження енергозберігаючих технологій у ЖКГ, використання досягнень «цифрової революції» в першу чергу на рівні малого та середнього бізнесу). Розвиток соціального підприємництва в регіоні може допомогти ВПО реалізувати соціальний аспект їх діяльності, тобто направити їхню увагу на ті види підприємництва, які не тільки приносять прибуток, а й вирішують соціальні проблеми.

Крім цього, **значним ресурсом для соціального підприємництва можуть стати переміщені заклади вищої освіти, спроможні виступити осередками створення науково-освітніх центрів (побудованих за моделлю «потрійної спіралі»: держава-університет-бізнес),** де в навчальний процес упроваджуватиметься сучасне програмне забезпечення, розвиватиметься інформаційна база консультування, експертної підтримки, налагоджуватимуться сталі зв'язки з бізнес-середовищем тощо²⁹.

Між тим, проведений аналіз показує, що при високих потребах у нових інструментах розвитку суспільства і значному потенціалі регіону, специфічній державній підтримки соціального підприємництва у Донецькій та Луганській областях немає³⁰.

Так, у Плані заходів щодо реінтеграції окремих територій Донецької та Луганської областей, розробленому Міністерством з питань окупованих

²⁸В.Назарук.5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/156-5-velykykh-mozhlyvostei-dlia-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-v-ukraini>

²⁹Никифоренко Н. О.Внутрішньо переміщені особи в Україні як ресурс розвитку регіонів/ Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях. Маріуполь, 2018.

³⁰Що стосується підтримки соціального підприємництва на Донбасі з боку держави, необхідно зазначити, що на запити Національного інституту стратегічних досліджень (лист від 04.09.2018 №293/596) відповідь з даного питання не була надана ні з боку Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, ні з боку Міністерства з питань окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.

територій та внутрішньо переміщених осіб України³¹ (затверджено розпорядженням КМУ від 11 січня 2017 р. № 8-р), взагалі не передбачено заходи, які б могли стимулювати та популяризувати розвиток соціального підприємництва в регіоні.

Не містить заходів, що стосуються розвитку соціального підприємництва, і Державна цільова програма відновлення та розвитку миру у східних регіонах України (Постанова КМУ від 13.12.2017 №1071). Експерти зазначають, що Програма також не містить детальних заходів щодо відновлення економічної діяльності, а саме забезпечення притоку інвестицій, формування основ для розвитку підприємництва, створення нових робочих місць, розвитку та впровадження інновацій в постраждалих регіонах³².

Разом з тим, **підтримка соціального підприємництва з боку місцевої влади** існує, хоча не завжди ідентифікація даного виду діяльності в регіонах співпадає з його сутністю (як бізнесу, що виділяє частину прибутку на вирішення соціальних проблем).

Так, **Донецькою обласною державною адміністрацією** з метою здешевлення кредитних ресурсів у 2016 році впроваджено механізм часткової компенсації з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва, проводяться тренінги з фандрайзингу, проектного менеджменту, стратегічного планування підприємницької діяльності. З травня 2017 року запроваджена та успішно реалізується програма надання безповоротної фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва на реалізацію проектів за різними напрямками діяльності за рахунок коштів обласного та місцевих бюджетів на умовах співфінансування (50/50 – переможцям 2017 року, 70/30 – переможцям 2018 року). За час реалізації проекту понад 200 підприємців (з них 18 – часткова компенсація відсотків за

³¹ План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Розпор. КМУ від 11 січня 2017 р. № 8-р.

³² Шевченко О. В. Заходи по відновленню територій Донбасу, постраждалих внаслідок бойових дій. Аналітична записка. НІСД. 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shevtchenko_zahodu-d3a97.pdf

кредитами) стали переможцями та успішно реалізують свої проекти. При реалізації одного проекту створюється в середньому 4 робочих місця, і на сьогодні вже створено понад 230 робочих місць. Проте скільки з таких підприємств почали займатися саме соціальним підприємництвом, визначити не вдається.

Довідково: До соціальних підприємств у Донецькій області Донецькою ОДА³³ віднесено підприємства, які належать до громадських організацій і діяльність яких пов'язана з соціально незахищеними категоріями населення (Підприємство об'єднання громадян «Краматорське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих», Підприємство об'єднання громадян «Бахмутське виробниче підприємство Українського товариства глухих», Підприємство «Владіслава» Всеукраїнської організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України», Підприємство «Барвінок» Громадської організації «Всеукраїнська організація союз осіб з інвалідністю України», підприємство «Центр трудової реабілітації інвалідів – «Друкарський дім», яке засноване на власності Донецької обласної організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України» тощо). Разом з тим, ці підприємства не відмічені як такі, що відповідають всім критеріям соціальних. Таким чином, розуміння соціального підприємництва в області знаходиться поки що на недостатньому рівні, проте передумови, як і готовність місцевої влади сприяти його розвитку, присутні.

У Луганській області вже працюють суб'єкти соціального підприємництва, які дійсно відповідають необхідним критеріям і отримують підтримку з боку місцевої влади³⁴.

Довідково: У Лисичанську створене та діє дитяче кафе з ігровою кімнатою «Капітошка», яке 10 % з прибутку від господарської діяльності виділяє на допомогу в адаптації та інтеграції в приймаючих громадах внутрішньо переміщених осіб та їх сімей. Інформаційно-туристичний центр «Зелена Кремена» у м. Кремена надає послуги з організації відпочинку, а 50 % прибутку спрямовується на розвиток зеленого туризму в Кременському районі, підтримку закладів для вразливих груп населення, фінансування соціальних, культурних та спортивних програм. У м. Рубіжне діє Рубіжанське учбово-виробниче підприємство № 1 Українського товариства сліпих, яке 30% прибутку спрямовує на підтримку вразливих груп населення. Фізична особа – підприємець А.Сербін організував у містах Северодонецьк та Лисичанськ систематичні навчально-тренувальні заняття для 13 колективів спортивної школи кунг-фу «Дракон і Тигр», і 25 % прибутку від своєї діяльності виділяє на підтримку соціальних чи спортивних проектів. Студія розвитку дитини «Віконечко» у м. Северодонецьку здійснює діяльність як громадське об'єднання, де організовано комплексне розвивальне навчання для дітей, а 50% прибутку спрямовується на діяльність громадського об'єднання, культурні проекти та програми. Фермерське господарство «Агро-бізнес КПП» (с. Макіївка Кременського району Луганської області) також є соціальним підприємством та активно бере участь у соціальних програмах свого села та району, усіяко підтримує переселенців. Так, з початку 2016 року підприємством надана матеріальна допомога на благоустрій села (ремонт мосту та пішохідних переправ через річку Жеребець), профінансовані ремонтні роботи Петро-Павлівського храму, надана матеріальна

³³Про соціальне підприємництво. Лист Донецької ОДА від 03.10.2018р., №6/6-1171/1227/0/41-18/03-2.

³⁴Про надання інформації щодо суб'єктів соціального підприємництва в області. Лист Луганської ОДА від 12.10.2018. №22-09/02-2147.

допомога Макіївській середній школі (ремонт шкільного класу, де навчатимуться діти із зони АТО; організація безкоштовних поїздок для дітей на концерти та в цирк). За рішенням засновника 10% від отриманого прибутку спрямовується на соціальні програми Макіївської сільської громади та Кременського району.

Що стосується **фінансування розвитку соціального підприємництва на Донбасі**, такі сучасні інноваційні механізми збору коштів, як краудфандингові платформи та групові інвестиції в регіоні майже не застосовуються. По суті, єдиним джерелом на сьогодні є міжнародні технічні допомоги та гранти. Так, Програма розвитку ООН, Міжнародна організація з міграції, Міжнародний фонд «Відродження» та інші міжнародні організації започаткували програми з підтримки ВПО задля відкриття ними власної справи (бізнесу) та ін. Стан фінансування підприємництва на Донбасі за рахунок міжнародних фондів та організацій подано у Додатку 3. Разом із цим прямого фінансування розвитку саме соціального підприємництва за більшістю з цих програм не передбачено.

Методологічною допомогою з питань розвитку соціального підприємництва на Донбасі опікується міжнародний проект «Подолання наслідків війни разом», який здійснюється “DRA e.V.” (некомерційна неурядова організація, що базується в Берліні) у співпраці з ГО «Країна Вільних Людей» і шістьма іншими партнерами проекту з України, Грузії, Вірменії, Росії та Німеччини за підтримки Федерального міністерством закордонних справ Німеччини³⁵. Сам проект складається з шести ключових програм, **дві з яких стосуються саме соціального підприємництва**: програма «Зниження соціально-економічних конфліктів через соціальне підприємництво» та програма «Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціально-економічних конфліктів на поствійськовому просторі». Серед програмних заходів передбачено навчання активістів соціальному підприємництву як ефективному інструменту вирішення соціально-економічних конфліктів; нагляд та фінансова підтримка створення чотирьох

³⁵Програма «Подоласмо наслідки війни разом». Врегулювання поствоєнних конфліктів через підтримку громадянського суспільства.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kriegsfolgen-ueberwinden.de/uk/projekt-ua/>

соціальних підприємств; фінансування двох міжрегіональних інформаційних кампаній³⁶.

На даний час єдиною програмою, що займається прямим фінансуванням соціальних програм в регіоні, є Програма соціального інвестування Фонду WNISEF (перший в Україні та Молдові регіональний фонд прямих інвестицій з капіталом 150 млн дол. США, заснований за допомогою уряду США через Агентство США з міжнародного розвитку). Перевага за даною програмою надається проектам на підтримку громадян України, потерпілих від конфлікту на Сході країни, у т.ч. вимушених переселенців з південних та східних регіонів, людей з інвалідністю, малозабезпечених жінок та представників інших незахищених соціальних груп. Програма реалізується разом з Ощадбанком, який розробив механізм пільгового кредитування соціальних підприємств на придбання обладнання або поповнення обігових коштів. Довівши соціальну спрямованість своєї діяльності, підприємства та фізичні особи – підприємці можуть отримати фінансування в рамках програми «Соціальне підприємництво» за ставкою від 5% до 10% річних. Сума кредиту складає від 10000 до 100000 доларів США в гривневому еквіваленті на термін від двох до трьох років.³⁷

У рамках даної програми у 2017 році Ощадбанк надав соціальні кредити підприємствам з Донецької, Дніпропетровської, Луганської та Черкаської областей, а у 2018 році надано соціальний кредит Центру трудової реабілітації інвалідів «Друкарський дім» з Краматорська для придбання поліграфічного обладнання³⁸. На даний час у «Друкарському домі» працює 11 людей, 4 з них – з інвалідністю. Переоснащення підприємства сприятиме працевлаштуванню від 6 до 12 осіб з інвалідністю, а також підвищенню їх зарплати. Необхідно

³⁶Соціальне підприємництво, як інструмент для вирішення соціально-економічних проблем. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/podii-zakhody/177-sotsialne-pidpriemnytstvo-ia-k-instrument-dlia-vyrisshennia-sotsialno-ekonomichnykh-problem>

³⁷Пільгові кредити для соціальних підприємств від WNISEF. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://socialbusiness.in.ua/index.php/instrumenty/finansuvannia-sotsialnykh-pidpriemstv/158-pilhovi-kredyty-dlia-sotsialnykh-pidpriemstv-vid-wnisef>

³⁸Ощадбанк та Western NIS EnterpriseFund продовжують фінансування соціальних підприємств за безпрецедентно низькими ставками. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oshadbank.ua/ua/press-service/news/4344577/>

зазначити, що в рамках даного проекту Ощадбанк не розмежовує соціальне підприємництво та звичайний бізнес, а фінансує саме соціальні проекти.

ВИСНОВКИ

Соціальне підприємництво в розвинених країнах є дуже значним ресурсом для суспільства та держави у вирішенні багатьох питань³⁹. Сучасні виклики для українського суспільства **створюють додаткову мотивацію для активізації соціального підприємництва в Україні.**

В Україні основними причинами та перешкодами, що перешкоджають розвитку соціального підприємництва, є відсутність підтримки з боку держави, нестача коштів на його розвиток, низький рівень соціальної свідомості. Перешкоди соціального характеру включають нестачу кваліфікованих кадрів та досвіду отримання коштів за допомогою сучасних фінансових інструментів, відсутність поінформованості щодо ролі соціального підприємництва у суспільстві. Перешкоди матеріального характеру полягають у нестачі пільгових кредитів, необхідного обладнання, приміщень, можливості наймати висококваліфіковані кадри та достойно оплачувати їх працю. Крім цього, головним бар'єром становлення соціального підприємництва в Україні є відсутність законодавчої бази та правового регулювання даної діяльності, а також нерозуміння цінності та ефективності цього виду підприємницької діяльності для суспільства не лише з боку державних структур, а й з боку громадян.

На сьогодні розвиток соціального підприємництва на Донбасі стимулюється міжнародними організаціями, які запровадили програми з підтримки ВПО на Донбасі, є незначна підтримка з боку місцевих органів влади. Разом з цим, існуючих заходів недостатньо, і необхідна більш активна та комплексна підтримка та популяризація соціального підприємництва державою та місцевими органами влади.

³⁹Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.С., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою стимулювання, розвитку та впровадження соціального підприємництва в Україні доцільно вжити такі заходи:

1. Кабінету Міністрів України:

- розглянути доцільність утворення спеціалізованої урядової установи або спеціалізованого департаменту у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, до функцій яких буде віднесено розробку політики та створення сприятливих умов для розвитку соціальних підприємств, добровільних і благодійних організацій, громадських об'єднань і товариств взаємодопомоги;

- передбачити інституційні та нормативно-правові механізми координації роботи з сприяння розвитку соціального підприємництва з Мінсоцполітики, яке репрезентуватиме потенційних «споживачів» послуг соціальних підприємств;

- доручити Міністерству економічного розвитку та торгівлі України розробити Національну стратегію розвитку соціального підприємництва, у якій визначити мету, цілі та напрями впровадження цього потужного інструменту суспільного розвитку в Україні.

2. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України:

- прискорити розробку та подання на розгляд Верховної Ради України проекту закону про соціальне підприємництво, що дозволить визначити чіткі критерії соціального підприємництва, регламентувати та регулювати правові механізми їх функціонування, шляхи та можливі джерела державної підтримки;

- у Плані заходів щодо реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року передбачити заходи щодо впровадження соціального підприємництва, а саме щодо популяризації цього виду діяльності, розробки спеціальних кредитних і позикових програм для залучення фінансових коштів на початковому етапі розвитку соціального підприємництва, започаткування програм підприємницького навчання охочих для реалізації діяльності у сфері соціального підприємництва тощо, що

дозволить імплементувати на практиці цей інструмент розвитку соціального бізнес-середовища в регіонах;

- доручити Офісу розвитку малого та середнього бізнесу при Мінекономрозвитку включити до положення про Центри підтримки підприємництва, які планується створити в усіх регіонах України, діяльність щодо всебічної підтримки соціальних підприємств, надання їм методологічної та практичної допомоги щодо створення та пошуку джерел фінансування, сприяння висвітленню їх діяльності у ЗМІ, ведення обліку таких підприємств, проведення тематичних публічних заходів щодо важливості та інноваційності цього виду підприємництва. Це дозволить існуючим соціальним підприємствам відчувати підтримку з боку влади, а державі – активізувати інтерес до соціального підприємництва, збільшити загальну зайнятість у регіонах, забезпечити зростання рівня взаємодовіри та взаємодії у суспільстві.

3. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України спільно з Міністерством фінансів України розглянути доцільність впровадження в Україні системи державних цільових програм підтримки соціального підприємництва (загальнодержавних, регіональних, місцевих), що дозволить забезпечити залучення додаткових державних та недержавних джерел для фінансування соціальних проблем.

4. Міністерству з питань окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України внести зміни до Плану заходів реінтеграції окремих територій Донецької та Луганської областей та передбачити організаційні, фінансові та просвітницькі заходи, які дозволять стимулювати та популяризувати розвиток соціального підприємництва на Донбасі. При розробці заходів врахувати досвід європейських країн.

5. Кабінету Міністрів України доручити обласним державним адміністраціям:

- ознайомитись із досвідом Львівської області щодо розробки регіональної стратегії розвитку соціального підприємництва та розробити власні регіональні стратегії розвитку соціального підприємництва, або виділити

для цього окремий розділ у регіональних програмах розвитку малого та середнього бізнесу, що дозволить організувати впровадження цього виду підприємництва на місцях;

- проводити в регіонах заходи (круглі столи, наради, зустрічі з підприємцями, висвітлення у місцевих ЗМІ успішних прикладів та кейсів та ін.), направлені на підтримку та популяризацію соціального підприємництва, що дозволить підвищити обізнаність населення із цим сучасним інструментом розвитку суспільства та зацікавити підприємців у його поширенні;

- у планах соціально-економічного розвитку регіонів передбачати підтримку соціальних підприємств за рахунок обласних, районних бюджетів, донорських організацій та інших джерел фінансування, що надасть фінансовий ресурс для їх створення; заходи щодо розширення матеріально-технічної бази соціальних підприємств за рахунок пільгового використання комунального та державного майна; заходи, спрямовані на підвищення компетенції підприємців та державних службовців на місцях з питань соціального бізнесу (школи соціального підприємництва, спеціалізовані семінари та тренінги, університетські програми та спеціальності).

К.Г.Ходгсон
відділ регіональної політики
Національний інститут стратегічних досліджень
грудень 2018 р.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Соціальне підприємництво в країнах Європи

Соціальні підприємства в розвинених країнах є, передусім, представниками малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль у створенні робочих місць і розвитку економіки, і це, на нашу думку, має бути пріоритетом і для сучасної України.

За даними Європейської комісії, на сьогодні у Європі існує два мільйони соціальних підприємств (10 % від усього європейського бізнесу), на яких працюють понад 11 мільйонів співробітників (6 % працюючих осіб у регіоні). Основними організаційно-правовими формами соціальних підприємств у європейських країнах є кооперативи (зокрема, у Португалії – «кооперативи соціальної солідарності», у Франції – «соціальні кооперативи колективної власності», в Італії – «соціальні кооперативи», в Іспанії – «кооперативи соціальних ініціатив» тощо) або компанії (наприклад, у Великобританії – «компанії, що працюють в інтересах громади», у Бельгії – «компанії соціальної мети») ⁴⁰.

Загалом Європейська комісія виділяє чотири основні сфери, в яких працюють соціальні підприємства:

- робоча інтеграція – навчання та інтеграція людей з обмеженими можливостями та безробітних;
- надання особистих соціальних послуг – здоров'я, добробут та медична допомога, професійне навчання, освіта, медичні послуги, послуги з догляду за дітьми, послуги для людей похилого віку або допомога малозабезпеченим людям;
- місцевий розвиток територій, що знаходяться в неблагополучних районах – соціальні підприємства у віддалених сільських районах, схеми розвитку/реабілітації мікрорайонів в міських районах, допомога у розвитку та співпраця з третіми країнами;
- інше, включаючи переробку сільськогосподарської продукції, захист навколишнього середовища, спорт, мистецтво, культуру та історичне збереження, науку, дослідження та інновації, захист прав споживачів та любителів спорту ⁴¹.

Європейські соціальні підприємства мають регіональні особливості та чітку соціальну мету, на яку спрямовують значну частину своїх прибутків.

Наприклад, більшість німецьких соціальних підприємств вирішують проблеми незахищених верств населення: мігрантів та біженців, безробітної молоді та людей з інвалідністю. Міжнародна платформа Кірон дає змогу біженцям здобути освіту і кваліфікацію дистанційно – у будь-якому місці і в будь-який час. Також вже понад 20 років у Німеччині діє організація Social Impact, яка підтримує і консультує соціальні підприємства, позиціонуючи себе як «агентство соціальних інновацій».

У 2011 року агенцією Social Impact запроваджена інкубаційна програма Social Impact Labs, що стала платформою для соціальних підприємців та фрілансерів. Соціальних підприємців кредитують федеральні банки, у них інвестують венчурні фонди, набувають популярності краудфандинг і групові інвестиції. Як результат, у Німеччині нараховується близько 100 тисяч соціальних підприємств, на яких зайняті понад 2,5 мільйона працівників, що утричі більше, ніж працівників у галузі виробництва авто, де працює 750 тисяч робітників ⁴².

⁴⁰Смаглій К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? / К.Смаглій- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo>.

⁴¹ European Commission. Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en

⁴²В.Назарук. Головний ресурс соціального підприємця. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk.html>

Лідером європейського регіону в розвитку соціального підприємництва вважається Велика Британія, де соціальне підприємство з'явилося ще 1844 року, а зараз налічується близько 70 тис. соціальних підприємств, що забезпечують працею майже 2 мільйони британців⁴³ (3 % населення). Кожне п'яте соціальне підприємство має річний обіг більше 1 млн. фунтів, а сумарний внесок в економіку становить понад 24 млрд фунтів стерлінгів (майже 9 % ВВП країни). Досить показовим є також досвід Ізраїлю з адаптації людей з обмеженими можливостями.

Соціальні підприємства Великої Британії залучені в кожен сектор економіки країни: будівництво, транспорт, переробку відходів, торгівлю, громадське харчування, «зелену енергетику» та навіть театр. За підсумками 2017 р., 68 % соціальних підприємств Великої Британії підтримують людей з уразливих груп, 44 % працевлаштовують людей з уразливих груп, 28 % працюють у найбільш депресивних районах країни⁴⁴. Досить привабливими для суспільства, бізнесу, держави в Ізраїлі є соціальні підприємства в сфері екології, підтримки соціально вразливих категорій населення шляхом їх навчання, реабілітації, працевлаштування, організації корисного та активного відпочинку. Ізраїльське підприємство Nameshaket – це підприємство з п'ятидесятивідсотковою участю держави, на якому працює майже 95 відсотків працівників з інвалідністю і яке не лише сприяє працевлаштуванню, а й виконує місію соціалізації та реабілітації людей з інвалідністю. Nameshaket отримує державні дотації, обсяг яких напряму залежить від кількості працівників. За ізраїльськими законами, підприємство, на якому працюють люди з інвалідністю, має можливість отримувати гарантовані державні замовлення, а також звільняється від сплати міського податку.⁴⁵

Щодо джерел фінансування соціальних підприємств, то досвід розвинених країн показує, що збори та продажі (власні надходження) були найважливішим джерелом фінансування у 54,28 % підприємств, за ними йдуть гранти – 27,11%, пожертви – 5,96 % й інвестиції – 4,61 %. При цьому розподіл джерел фінансування суттєво відрізняється по країнах. Так, фінансування за рахунок зборів та продажів коливається від 74,5 % в Іспанії до 28,5 % у Румунії. Гранти коливаються від 36,2 % у Швеції до 18,9 % у Китаї, пожертвування коливаються від 12,1% у Румунії до 1,7 % в Угорщині. Інвестиції коливаються від 21% у Китаї до 0,6 % у Іспанії. У проведеному у 2015 році Європейською комісією дослідженні відзначається, що значні обсяги соціальних послуг фінансуються також державним сектором. Наприклад, приблизно 45 % соціальних підприємств в Італії підтримуються державними фондами і є їх основними клієнтами⁴⁶.

Соціальні підприємства Великої Британії мають цілий ряд варіантів фінансування, відкритих для них: гранти, соціальні інвестиції, позики, бонди соціального впливу – Social Impact Bonds (SIBs), інвестиції в акціонерний капітал, краудфандинг, а також кошти на «добрі справи», залучені від національної лотереї (National Lottery) від державного органу «Big Lottery Fund». Загалом у Великобританії 52% соціальних підприємств отримали доходи від державного сектору⁴⁷. Також у 2014-му році у Великобританії були введені податкові пільги, що надаються соціальним інвесторам: податок на прибуток особам і організаціям, які вкладують кошти в соціальні підприємства зменшується на 30 %⁴⁸.

⁴³Mark Richardson. Соціальне підприємство: Уроки вивчені у Великобританії.//Доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємств. – Київ, 16.11.2016

⁴⁴Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpriyemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html

⁴⁵Кудлай В.Г. Досвід Ізраїлю в розбудові соціального підприємництва // зб. матеріалів III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (29-30 березня 2018року) Київ, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. ВадимаГетьмана».

⁴⁶Chien-Chung Huang Blair Donner. The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. Research Report #40 March 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf

⁴⁷Mark Richardson. Соціальне підприємство: Уроки вивчені у Великобританії.//Доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємств. – Київ, 16.11.2016

⁴⁸Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

Цікавим для України може стати досвід Великої Британії щодо створення спеціального державного органу або служби, що опікується питаннями розвитку соціального підприємництва. У Великій Британії у 2001-му році було створено спеціальний підрозділ з питань соціального підприємництва (Social Enterprise Unit) при Департаменті торгівлі і промисловості та призначений молодший міністр, відповідальний за соціальне підприємництво. У травні 2006 р. при Кабінеті Міністрів Великобританії був створений «Департамент третього сектора» (The Office of the Third Sector – OTS), який тісно пов'язаний з урядовими відомствами, *регіональними та місцевими адміністраціями та повинен активно сприяти організаціям і підприємствам третього сектору*⁴⁹.

Додаток 2

Підтримка соціального підприємництва в Україні міжнародними організаціями

Соціальне підприємництво в Україні достатньо широко підтримується міжнародними фондами і організаціями. Ще починаючи з 2011 року в рамках проекту «Розвиток соціального підприємництва», що реалізувався Фондом «Східна Європа», Британською радою, Міжнародним фондом «Відродження», «Price WaterhouseCoopers в Україні», Ерсте Банком та Українським фондом підтримки підприємництва в країні було відкрито три центри (у Львові, Донецьку та Криму), де надавалася інформаційно-методична підтримка для тих, хто проявив інтерес до теми соціального підприємництва.⁵⁰ На даний час подібні центри існують у м. Львів (на базі Українського Католицького університету), у м. Луганськ (засновник Луганський Благодійний фонд «Крок у майбутнє», у м. Ужгород ГО (засновник ГО «Мое Закарпаття» в рамках проекту «Українська регіональна платформа громадських ініціатив» за фінансової підтримки Європейського Союзу в Україні), у м. Житомир (засновник ГО «Житомирська обласна Асоціація науковців та бізнес-консультантів»). Проектом міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС) у 2017 році видано Посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво».⁵¹

У березні 2018 року в Україні розпочав діяльність новий проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою «знизу», що реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу. У лютому 2018 р. Українська соціальна академія анонсувала збір заявок у рамках міжнародної програми Social Impact Award, що передбачає навчання молодих людей від 17 до 25 років, які хочуть познайомитися з соціальним підприємництвом, мають ідею соціального підприємства або ж хочуть масштабувати свій соціальний бізнес.

Проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою «знизу» триватиме 2,5 роки та передбачає підтримку, популяризацію та просування концепції соціального підприємництва як засобу сталого розвитку країни, інструменту надання якісних товарів і соціальних послуг, підвищення добробуту в Україні. Проект впроваджується БО «Українським форумом благодійників» спільно з організаціями-партнерами: БО МБФ «Імпакт Хаб Одеса», ГО «Фонд «Професійний розвиток Запоріжжя», ГО «Фонд «Професійний розвиток Харкова», ГО «Фонд «Професійний розвиток», Об'єднання «New Doog» (Латвія), ГО «Open Coffee Club» (Литва). Заходи проекту також реалізовуватимуться у співпраці з Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, Міністерством молоді та спорту України, компанією Civitta, креативним простором

⁴⁹Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.С., Туманова А.А. – К:ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.

⁵⁰Развитие в Украине социального предпринимательства позволит решить проблемы с социальной адаптацией незащищенных категорий населения. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/100-razvitie-v-ukraine-sotsial-nogo-predprinimatel-stva-pozvolit-reshit-problemy-s-sotsial-nojadaptatsiej-nezashchishchennykh-kategorij-naseleniya>.

⁵¹Посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво», 2017. ПРОМІС- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pleddg.org.ua/ua/2017/shho-slid-znati-pro-socialne-pidpriiem/>

Часопис, Національним університетом Києво-Могилянська академія та Українським католицьким університетом⁵². У лютому 2018 р. відбувся Demo Day Міжнародної школи соціального підприємництва SELab протягом якого 14 соціальних стартапів презентували свої бізнес-моделі, спрямовані на розв'язання різноманітних соціальних проблем: інтернет-магазин «ІнваФішки», інклюзивний дитячий центр «Круть-Верть», Харківська патронажна служба, Music4All, студія сліпого «АММА» масажу «Здравія», анімаційна студія «NEED: necessary education» та інші. Частина з них уже стартувала, більшість планує запуснитися впродовж півроку.

Окремо варто представити програму соціального інвестування «Вестерн Ен-Ай-Ес Ентерпрайз Фонд», яка створена для комплексної підтримки соціальних підприємств через надання доступних кредитів, консультаційні і тренінгові послуги, а також налагодження соціального партнерства задля вирішення конкретних проблем у громадах⁵³. Крім цього, майже всі програми донорів, спрямовані на розвиток сільської місцевості, містять елементи соціального підприємництва (Фонд «Монсанта», Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад» (Heifer International)).

Додаток 3

Стан фінансування розвитку підприємництва у Донецькій та Луганській областях

Метою програми «Підтримка внутрішньо переміщених осіб» від Програми Розвитку ООН є створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб в Україні, а також для місцевого населення Донецької та Луганської областей. А однією із складових програми «Допомога вимушеним переселенцям і громадам, які зазнали наслідків конфлікту» від Міжнародної організації з міграції є проведення тренінгів і надання грантів вимушеним переселенцям на організацію малих підприємств, в тому числі соціально направлених, самозайнятості та професійне навчання.

Офіс з реагування на надзвичайні ситуації АМР США та Міністерство оборони США продовжують надавати підтримку у напрямку «Відновлення Донбасу та підтримка внутрішньо переміщених осіб» (5 проектів загальною контрактною вартістю понад 2 млн. дол. США). У рамках проекту «Економічні можливості постраждалих від конфлікту» продовжується надання допомоги місцевими волонтерами міста Маріуполя сім'ям, що постраждали⁵⁴.

Урядом Японії в 2018 році розпочато новий проект «Підтримка економічного відновлення у Східному регіоні України», який спрямований на підтримку ВПО та членів приймаючих громад шляхом покращення для них доступу до можливостей отримання доходу, включаючи збільшення можливостей для працевлаштування та створення нових робочих місць. Урядом Швейцарської Конфедерації на території Донбасу реалізується проект «Програма економічного розвитку східної України», направлений також на підтримку підприємницьких ініціатив. В рамках проекту вже у 1 півріччі 2018 року 162 особи, що постраждали від конфлікту в Донецькій та Луганській областях, отримали фінансову допомогу на розвиток самозайнятості/підприємництва; створено 66 нових робочих місць у співпраці з підприємствами малого та середнього бізнесу, проведено ряд тренінгів для співробітників центрів зайнятості та ВПО, покращено кадровий потенціал⁵⁵.

⁵²Європейський проект розвитку соціального підприємництва стартує в Україні- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novynu/podii-zakhody/181-yevropeyskiy-proekt-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-startuie-v-ukraini>

⁵³Назарук В. «5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novynu/v-ukraini/156-5-velykykh-mozhlyvostei-dlia-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-v-ukraini>

⁵⁴Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Мінекономрозвитку моніторингу проектів у першому півріччі 2018 року.

⁵⁵Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного моніторингу проектів у першому півріччі 2018 року/видання Мінекономрозвитку України, 2018, ст.34.